

El monestir de Santa Maria d'Amer, l'església parroquial de Sant Miquel i l'Hospital en les visites pastorals dels segles XVI i XVII¹

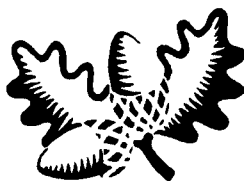
XAVIER SOLA COLOMER
historiador i doctorand a la UdG

Quaderns de la Selva, 14

•

Any 2002

p. 121 a 132

La importància del monestir de Santa Maria d'Amer ha estat àmpliament demostrada i estudiada durant l'època medieval (des de la seva fundació en el segle X fins al segle XV); malgrat això, els segles de l'època moderna han passat força desapercebuts per als historiadors modernistes.² Des d'aquí pretenem donar a conèixer alguns aspectes (des d'un punt de vista extern, però prou aclaridors) de la vida del monestir, de la seva església parroquial de Sant Miquel i de l'hospital, a partir de les visites canòniques dels bisbes i dels seus visitadors, des del final del segle XVI i al llarg del segle XVII (des de la primera de Jaume Caçador el 1583 fins a la darrera de Miquel Pontic el 1699).

Aspectes generals de les visites pastorals a l'època moderna

El concili de Trento (1545–1563) va insistir en l'obligació i el deure de visitar anualment totes les parròquies de la seva diòcesi, personalment o a través de delegats o visitadors.³ També incloïa la potestat de visitar esglésies dins de territoris exempts (per tant, esglésies de monestirs). La visita pastoral pretenia “conservar la doctrina, promoure els bons costums i corregir els dolents, fomentar la caritat, la pietat i la disciplina en el clergat i en els altres fidels, impulsar l'apostolat i disposar de tot allò que, ateses les circumstàncies, sigui convenient per al bé de la religió”.⁴

Les capelles, esglésies i parròquies de la vall d'Amer (església de Sant Julià de Lloret Salvatge, església parroquial de Sant Climent, capella de la Pietat, església parroquial de Sant Miquel, monestir de Santa Maria, ermita de Santa Brígida i església de Sant Genís Sacosta) solien incloure's dins els itineraris que transcorrien per la Selva i el Gironès, ja que s'inserien dins l'Ardiaconat Major o de Girona, seguint un recorregut que els duia després cap a la vall d'Hostoles, i a vegades, a la vall de Bas; també podia donar-se a la inversa. La seva freqüència és idèntica a les parròquies del territori gironí, amb una mitjana de visita cada quatre anys (amb

1. Aquest article correspon a una part del treball de recerca de nou crèdits del programa de Doctorat d'Història 2001-2002, de la Universitat de Girona, titulat “La Contrareforma a Catalunya a través de les visites pastorals: les parròquies de les valls de Bas, Hostoles i Amer en els segles XVI i XVII”, que ha dirigit Joaquim M. Puigvert.
2. La bibliografia sobre el monestir i sobre Amer en general no és gaire extensa, i cal remarcar els següents títols: DDAA (1991), *Catalunya Romànica, El Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany*, vol. 5, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 249-256; BARRAQUER, Gaietà (1906), *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. I, Barcelona, p. 72-76; IDEM (1915-1917), *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, vol. II, p. 79-81 i 754-755 i vol. III, p. 175-183; MARQUES, Jaume (1970-71), “Amer”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XX, Girona, p. 1-70; PLADEVALL, Antoni (1994), “Privilegis reials de constitució de règim municipal de la vila i Vall d'Amer”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXIV, Girona, p. 57-75; PRUENCA, Esteve (1968), *El dominio territorial del monasterio de Santa Maria de Amer (siglos IX-XIV)*, tesi doctoral inèdita; IDEM (a cura de J.M. Marquès) (1995), *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*, Fundació Noguera, Barcelona; VILLANUEVA, Jaime (1850), *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XIV, Madrid, p. 216-233; ZARAGOZA, Ernest (1977), “Documentos inéditos referentes a la reforma monástica en Cataluña durante la segunda mitad del siglo XVI”, *Studia Monastica*, vol. 19, p. 150; IDEM (1986), “Documentos inéditos referentes a la reforma de los benedictinos catalanes (1573-1600)”, *Analecta Montserratensia*, vol. 59, p. 105-108 i IDEM (1997), *Catàleg dels monestirs catalans*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 19-21.
3. *Sacro Santo y Eucuménico Concilio de Trento*, París-Mèxic, Librería de Ch. Bouret, 1893 (traducció d'Ignacio López de Ayala): Sessió XXIV, Sobre la reforma, cap. III, *Com han de fer els Bisbes la visita*, p. 323-327 i Sessió VII, Sobre la reforma, cap. VIII, *S'arreglin les esglésies: es cuidin amb zel de les ànimes*, p. 100. A partir d'ara SECT.
4. MOLINÉ, Enric, “Visita canònica”, dins DDAA (2001), *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, P-Z, Generalitat de Catalunya-Editorial Claret, Barcelona, p. 710-711.

el parèntesi de 1640 a 1657, en què no n'hi hagué cap). El monestir es visità en tretze ocasions i l'església de Sant Miquel en set vegades. Les dificultats d'accés al monestir i la destrucció de Sant Miquel el 1657 transformarien aquest ritme de visites. L'estada del bisbe a la parròquia és limitat, amb un temps que pot oscil·lar entre un mínim d'una hora a un màxim d'un dia. El temps esmerçat en desplaçaments, àpats i allotjaments augmenta el ritme de visita i disminueix l'estona que pot invertir-se en interrogar els fidels i clergues o visitar l'església parroquial i altres edificis annexos. És per això que hom es planteja l'abast i incidència efectiva de la Reforma catòlica, a través de les visites pastorals, si bé s'ha d'entendre a llarg termini.⁵ El bisbe anava acompanyat d'un seguici, entre els que destacava el notari de la cúria, que prenia acta de l'esdeveniment. En diferents visites al monestir d'Amer es demana la presència del notari de la vila, Pau Vila (visites de Parceró) i Josep Quer Palou (visites de Francesc Dou, Balmaseda i d'Auther) perquè aixequi acta de la impossibilitat d'entrada del bisbe al monestir.

Els fidels d'una parròquia s'assabentaven de la convocatòria d'una visita a través d'un edicte que els era enviat prèviament, i que el rector llegia en un dia de màxima aflluència a missa, des de la trona. En altres països de l'Europa catòlica s'enviaven uns "qüestionaris" impresos, que el rector havia d'omplir i retornar (malauradament, aquí no se n'ha conservat cap).

El desenvolupament de la visita pastoral al llarg dels segles XVI i XVII sofreix un canvi notable. Fins la darrera visita del bisbe Jaume Caçador, el 1597, es continua una manera de fer encara medieval, ja que es diferencia la *visitatio rerum* (reconeixement ocular dels temples i annexes) i la *visitatio hominum* (interrogatoris a diferents testimonis, clergues i laics). A partir d'Arévalo de Zuazo desapareixen els interrogatoris, i se centren en la inspecció de l'església. El bisbe era normalment rebut en processó, amb un repicament de campanes i l'adoració de la veracreu. És possible que l'oració i la benedicció del poble la faci fora de l'església, i l'absolució pels difunts en el cementiri (el cas de Sant Miquel). Seguia la visita a l'interior de l'església: sagrari, fonts baptismals, altar major, altars i capelles laterals i sagristia. Pel que fa al altar, sempre s'especifica si les seves ares estan consagrades o no. La de l'altar major del monestir sabem que estava consagrada (segons l'acta del 949) i era una de les més luxoses de la zona, ja que era de pòrfir (marbre vermellós) i plata.

No totes les esglésies disposaven, però, de sagristies. El monestir d'Amer sabem que en tenia, almenys, des de finals del segle XVI. En la visita de 1588, essent el bisbe ja dins l'església, el monjo Climent Quer no li permeté entrar dins aquesta estança, dient-li que hi havia prou ornaments de plata per realitzar el culte diví, sense poder-ho comprovar ell personalment. Jaume Caçador serà l'últim bisbe que visiti el cor i el campanar. Per exemple, el cor del monestir d'Amer estava ben ornat, hi havia encesos una sèrie de ciris, mentre que el campanar disposava de

5. Els més treballs més recent que han emprat aquesta font, entre d'altres, són el de PUIGVERT, Joaquim M. (2001), *Església, territori i sociabilitat* (s. XVII-XIX), Editorial Eumo, Barcelona i PEREA, Eugeni (2000), *Església i societat a l'Arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII. Un estudi a través de les visites pastorals*, Diputació de Tarragona, Tarragona.

dues campanes grosses i dues de petites; a Sant Miquel d'Amer hi havia també dues campanes i un rotlle d'esquelles. També es visiten en comptades ocasions altres dependències, com són les rectories i cases dels beneficiats. A Amer, el 1588, es diu que la casa abacial, del cambrer i del sagristà major i menor necessita reparació, per això mana reparar-la i condicionar-la decentment. La visita del bisbe servia, també, per confirmar els infants; els intervals entre visites fan que augmenti o disminueixi el nombre de confirmants.

Les referències a retaules només són explícites quan estan en mala aparença. Tal és el cas de l'altar de sant Antoni del monestir d'Amer, que en la visita del 1591, se li mana al seu beneficiat que n'adobi l'altar, n'afini la pedra, compri una ara consagrada i dins un any faci un retaule nou. O bé els altars de sant Benet, sant Antoni i sant Cosme el 1658 els van veure derruïts, i no serà fins la visita de 1661, que «*invenit illud destructum et amotium ex construtione capella Sancti Benedicti et retrotabulum dictorum sanctum positum mixta altare vetus Sancti Benedicti*».⁶ Per altra banda, són ben lacòniques o opaques les notes de contractes de reparació o construcció d'aquests retaules o d'edificis, i que hem de resoldre a través d'altres vies documentals, la visita *in situ* o l'excavació arqueològica⁷ (que, en aquest sentit, ha estat molt profitosa). En tenim alguns exemples: de finals del segle XVI destaca el retaule del Roser, procedent del monestir, atribuït a Joan Sanxes Galindo (avui conservat al Museu Diocesà de Girona). És possible que estigués originalment dipositat a l'església parroquial de Sant Miquel, i que abans de la destrucció francesa fos traslladat al monestir. També disposem d'un subcontracte d'execució parcial del retaule major del monestir d'Amer, avui desaparegut, del 23 d'abril del 1602, entre els fusters Joan Pujades i Bartomeu Fuster, d'Aiguaviva.⁸ L'accés al monestir ha permès comprovar l'embranchida econòmica que experimentà a partir, tal vegada, de la unió amb l'abadia de Santa Maria de Roses, el 1592, amb l'afany constructor dels seus abats (augment de l'edifici vers ponent, amb un baptisteri, en el segle XVI; una escala per al cor i campanar de 1640; mentre que els anys de l'abat Joan Antoni Climent –1675-1701– foren prolífics, en fer unes noves dependències adossades al costat nord-est de l'església, el 1682 i la substitució de les parets de separació de les naus per grups de quatre columnes), almenys fins la destrucció i saqueig del monestir i el robatori de campanes durant la guerra amb França (1690-1697). Sabem que l'abat disposava, a nivell local, dels delmes de Sant Miquel (6/33), mentre que la primícia era pel sagristà major, i dels de Sant Julià de Lloret Salvatge (1/23) i la primícia era del capellà major (2/23).

6. Arxiu Diocesà de Girona (a partir d'ara ADG), P-102, monestir d'Amer, 1661, p. 541v.

7. AGUSTI, Bibiana (1996), "Santa Maria d'Amer (Amer, la Selva)", *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Actes*, Santa Coloma de Farners, p. 308-313. Al final diu que la intervenció arqueològica "ha contribuït a contrastar la documentació ja coneguda sobre les obres de reforma efectuades en l'edifici a partir del segle XVI", sense especificar, però, aquesta comparació.

8. SANTAMARIA, Dora (1989), "L'art a Girona, 1600-1615: recerca documental i estudi analític", tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, Barcelona, 3 vol., vol. I, p. 292.

Les visites al monestir de Santa Maria d'Amer

La visita al monestir de Santa Maria d'Amer (i als monestirs en general) constituïa per als bisbes un problema greu i delicat. Significava entrar en una dura batalla sobre els drets jurisdiccionals de visita episcopal i tot allò que en podia emanar.⁹ La causa principal de l'oposició dels monjos era l'existència de visites pròpies dins el mateix orde benedictí (a semblança d'altres ordes), que feien innecessària la del bisbe.¹⁰ Aquesta oposició directa pot explicar-se per diferents motius: el cobrament del dret de visita i altres rendes substancials, la dependència d'algú extern a l'orde, la negació del poder religiós del bisbe dins la diòcesi o bé el refús a la intromissió dins els afers de la comunitat.

El concili de Trento, sota la supervisió de Felip II, accelerà la reforma monàstica que havia començat Ferran II.¹¹ Els monestirs s'havien convertit en focus característic de violències eclesiàstiques i activitats il·lícites (reduïdes de bandolers, consentiment de relacions sexuals prohibides, negocis secrets, etc.), que calia eliminar de soca-rel, restaurant la disciplina interna. Una reforma, però, que pretenia anar molt més enllà d'aquesta simple restauració de la vida comunitària, i que consistia en una vertadera reestructuració eclesiàstica que afectava, sobretot, les rendes i els patrimonis de molts establiments monàstics.

L'arribada del bisbe i del seu seguici és vist per a cada monestir com un trasbals en el desenvolupament de la seva vida quotidiana. És per això que els monjos, el sagristà major o el cambrer (mai hi haurà l'abat), tindran preparades unes al·legacions inicials (que estan escrites i es reciten en la seva presència) despreciant i refusant elegantment la visita episcopal.¹² En el cas que el bisbe aconsegueixi entrar dins l'edifici, les seves visites són molt menys acurades, valuoses o profundes, i per tant, els manaments emesos són mínims. És més, dubtem de l'existència de llibre de visites del bisbe al monestir, on serien anotades les anomalies i les seves disposicions, a semblança de les esglésies parroquials.

9. El concili de Trento contemplava la visita en alguns determinats monestirs, *SECT*, Sessió XXI, Cap. VIII, "Visitin els Bisbes tots els anys els monestirs de encomienda, on no estigui en vigor l'observança regular, i tots els seus beneficis", p. 236-23, i sobretot la majoria de disposicions de la Sessió XXV, p. 567-591.
10. Gaietà Barraquer fa servir diferents llibres de visites d'ordes per redactar les seves obres, per exemple anomena el *Libro de Visitas de los Reales Monasterios de la Provincia de Cataluña* i les *Visitas de los Reales Monasterios*, llavors dipositats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.
11. Veg, a tall d'exemple, FERNÁNDEZ TERRICABRAS, Ignasi (1999), "La reforma de las órdenes religiosas. Aproximación cronológica", dins BELENGUER, Ernest (ed.), *Felipe II y el Mediterráneo*, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, v. II, p. 181-204; IDEM (2000), "El nuncio Niccolò Ormaneto y la reforma de las órdenes religiosas en tiempos de Felipe II (1572-1577)", dins MARTÍNEZ RUIZ, E., (ed.), *Felipe II y las ciudades de la Monarquía*, Ed. Actas, Madrid, vol. III, p. 201-214 i TORRES, Xavier (1991), *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Editorial Eumo, Barcelona, p. 86-87.
12. Casos similars als d'Amer són: CARMONA, J.M. (1990), "Los documentos de visitas en el Archivo Parroquial de la iglesia de San Vicente Mártir de Tocina, encomienda de la Orden de San Juan de Jerusalem (1651-1866)", *Memoria Ecclesiae*, XV, Oviedo, p. 409-422; CERDA, J. (1999), "La visitas pastorales y la orden militar de Montesa. Conflictos jurisdiccionales entre la orden y el ordinario de Valencia en la Iglesia parroquial de Montesa (1386-1681)", *Memoria Ecclesiae*, XIV, Oviedo, p. 111-122. CORREDERA, E. (1983), "Una visita pastoral en el monasterio premonstratense de Santa Maria de Bellpuig de las Avellanas, en 1690", *Analecta Sacra Tarraconensis*, vol. 53-54, 1980-1981, p. 107-115.

El monestir d'Amer no s'escapà d'aquest intent de reforma i s'utilitzà decididament la figura del bisbe per iniciar-la. Aquest monestir seria objecte de la cobdícia de senyors laics i eclesiàstics. A l'alta edat mitjana havia adquirit un extens patrimoni, centrat a la vall d'Amer, i que arribava a Sant Andreu del Terri, Santa Maria de Colomer i Càrcer, prop del mar. Al llarg dels segles XII, XIII i XIV es consolidà amb noves donacions papals, la construcció de la pròpia església parroquial (Sant Miquel), l'adquisició de la notaria, la jurisdicció civil i criminal i la possessió dels priorats de Sant Tomàs de Fluvià i Nostra Senyora del Coll. Els segles XV i XVI semblen de davallada i decadència: les guerres remences, la pèrdua de rendes que suposa l'abolició dels mals usos, els terratrèmols de 1427 i els abats comendataris en el segle XVI.

La primera visita que fa al monestir d'Amer el bisbe Arévalo de Zuazo, el 1600, no troba cap impediment, com trobaran altres bisbes o visites posteriors; es desenvolupa amb una certa normalitat i ordre. S'atreveix a formular una sèrie de manaments bastant durs per als beneficiats que no compleixen el que se'ls mana (sobretot, arreglar els seus altars), se'ls segrestaran els fruits i s'anomena els noms dels segrestadors.¹³ I és que disposem dels salaris (segons la visita de Jaume Caçador de 1595) d'alguns beneficiats del monestir, i que no eren precisament ben baixos: altar de les Onze mil Verges, vint-i-cinc lliures; altar de sant Antoni, quinze lliures i el de sant Jaume, amb tres beneficis, dos de trenta lliures i un de vint-i-cinc lliures. Sabem, però, la totalitat dels beneficiats del monestir (amb lleugeres oscil·lacions al llarg del segle XVII), a més dels anteriors: sis a l'altar major, un a l'altar de sant Benet i un personat a l'altar de la Verge de Gràcia. A partir d'aquestes visites, hem pogut deduir la composició i els càrrecs eclesiàstics de la comunitat benedictina. Al final del segle XVI estava integrada per sis membres, no tots presents o residents a Amer: un abat (que no apareix en cap ocasió), un prior-cambrer, un sagristà major, un sagristà menor, un infermer i un monjo; mentre que un segle després, al costat de l'abat hi havia un rector unit a la capellania major i un cambrer, anomenat també prior i vicari general. Sembla, doncs, que tendeix a reduir-se per assimilació de càrrecs.

A partir de 1610 començaren els problemes. El bisbe Zuazo vol visitar el monestir, però es troba que després d'accedir dins l'església i fer l'absolució pels difunts, va presentar-se Pere Montserrat Berta, monjo, cambrer i vicari general de dit monestir. Tot seguit va exposar-li una sèrie d'inconvenients (o protestes) pels quals no podia efectuar la visita (i que en el fons, són uns mecanismes per evitar-se l'entrada del prelat): en no ser l'església del monestir parroquial, no haver-hi el Santíssim sagrament per portar als malalts, no haver-hi fonts baptismals per batejar i no haver-hi

13. De fet, la reforma dels beneficis és considerada preeminent i urgent en el concili de Trento, sobretot pel seu absentisme i la no residència. Per exemple, *SECT...*, veure la Sessió VI, cap. II, "No pot absentar-se ningú que obtingui un benefici que demani residència personal...", p. 85-86 i Sessió VII, cap. III, "Es donin els beneficis només a persones hàbils", p. 96-97, cap. IV, "El que retingui molt beneficis contra els canons queda privat d'ells", p. 97, cap. VI, "Quines unions de beneficis s'han de tenir per vàlides", p. 98-99 i cap. VII, "Es visitin els beneficis eclesiàstics units...", p. 99-100.

l'abat personalment, ell no té facultat per deixar entrar el bisbe. El prelat al·lega que “visita com a ordinari y delegat apostòlich en la present ysglésia de aquest monastir usant de son dret y continuant la processó en que està y sos predecessors han exercida y continuada com consta per infinits actes de visites que sa Senyoria y sos predecessors de son bisbat han exercits y fets dels quals consta y ha constatat que se ha feta obtenció al Senyor abat que vuy és y a son predecessor lo Doctor Joan Boseba”.¹⁴ En qualsevol manera, el cambrer es negava a donar-li les claus del sagrari, fins que el bisbe l'amenaça amb una pena de cent ducats i l'excomunió major i, finalment, el monjo cedeix però no reconeix la jurisdicció del bisbe i no vol explicar-li res referent a l'església. Veiem que les picabaralles són contínues. El monjo dóna noves objeccions a la visita del bisbe, “*primo* que lo dret de visitar presuposa jurisdicció ordinària y com sa senyoria y sos predecessors de deu, vint, trenta o quaranta anys y de memòria de hòmens hagen exerat jurisdicció ordinària per consegüent no pot tenir dret de visitar. *Secundo*, que lo present monastir té privilegis de exemptió, *tam in capite quam in membris*, observats en virtut dels quals estan lo Senyor Abat y monjos de dit monastir del tot immunes y exempts de dita jurisdicció episcopal. *Tertio*, que de tres en tres anys y en son lloc y temps per als statuts de la religió són visitats dits abat y monjos per los presidents y visitadors de dit orde y religió los quals ténan plena jurisdicció ordinària per delegada la qual jurisdicció delegada té més forssa en est cars que la ordinària y no fent mentió de la una l'altra resta derogada y en quan sa senyoria pretenga visitar lo Santíssim Sagrament y las fonts havent imposat manament ab censuras y penas que lliuràs y donàs les claus de la sacristia, Santíssim Sagrament y també de las fonts, de tal gravamen mamsest provoca, recorra y appella a la Santa Sede apostòlica o allí hont millor de dret o justítia se tindrà de accórrer y appellar”.¹⁵ El bisbe mana que sota les dites penes i censures, se li donin les claus per poder prosseguir la visita, la qual, finalment, té lloc. Només s'atreveix a fer un manament, adreçat a tots els beneficiats, que facin, per a cada altar, un cobre-altar de cuir, un pal·li i unes estovalles, a pena de segrest i vuit lliures, si no es compleix.

En la primera visita d'Onofre de Reart, el 1617, la comitiva que formava juntament al canonge i dos rectors, no va ser rebuda per ningú i només coincidiren amb algun monjo i el subprior Rafel Sacoma. A dins cantaren el *Veni creator*. Allí es trobaren amb el sagristà menor Joan Toralles, el qual fou interrogat pel bisbe, sobre l'encarregat de l'administració de la cura d'ànimes (que tenia lloc a l'església del monestir, en absència del capellà major de sant Miquel, a més de disposar de la seva custòdia del Santíssim Sagrament). Però aquí s'acabà la conversa, es neguen a parlar més i a visitar l'església, per ordre del subprior, per això són excomunicats. Després va administrar la confirmació als molts infants que hi havia presents. Només aconseguí visitar, seguidament, el Santíssim Sagrament. Després de la confirmació el subprior pregà per l'alça de l'excomunió (però que no sabem com acaba).

14. ADG, P-81, monestir d'Amer, 1610, p. 15v.

15. ADG, P-81, monestir d'Amer, 1610, p. 16v.

Pere de Montcada té la intenció de visitar el monestir, però queda interrompuda la visita en intentar accedir a dins. Les visites de 1626 i 1632 del bisbe Senjust es desenvolupen amb aparent normalitat, sense cap impediment: és rebut pels monjos en processó, visita el Santíssim sagrament, les fonts baptismals i els olis sagrats, l'altar major i els laterals, així com els seus beneficiats, pels quals dicta una sèrie de manaments.

La visita de 1634 que efectua Gregorio Parceró conté alguns matisos importants, que cal tenir presents, quan se subverteix la relació entre visitador-visitants i visitats. Al final de la visita, a l'hora de dictar el manaments, aparegué Jeroni Peller, monjo, infermer i prior de dit monestir, que en nom de l'abat va suplicar al bisbe la falta de compliment d'alguns beneficiats i baciners del monestir. El prior o abat es troba amb la incompatibilitat i/o impossibilitat de portar a terme una sèrie de reformes, internes i generals, i per això, recorre al bisbe, per què l'ajudi. Al final afegeix, "y sa senyoria a dita súplica ha de procehir que s'informàs del estat del negoci y que procehint lo que sigui de justícia".¹⁶ A la visita de 1637 (i la següent, de 1639, que és idèntica) de Parceró també fa algunes reformes referents a l'administració d'alguns bacins.

Les visites dels anys 1658, 1663, 1671 i 1679 (la darrera del segle XVII) es produeixen amb calma tensa, d'enfrontament passiu entre la comunitat i el visitador episcopal. Es continuaran presentant documents notariaus que confirmen les prerrogatives i gràcies de la Santa Seu concedides al monestir d'Amer, i que l'indulten de la visita. Davant d'això, el bisbe, senzillament, "*verbo respondendo dixit*: que no enté perjudicar en cosa alguna lo dit convent, sinó continuar la proressó que fins assí sos antecessors han continuada y per competir-li la acció de visitar la dita Iglésia segons disposició de dret".¹⁷ Els arguments que empra el bisbe posen de manifest la intenció de visitar el monestir (a les bones i a les males), esquivant les resistències per part de la comunitat: primer, perquè els seus antecessors ho han fet, i el que fa ell és continuar el costum, i segon, perquè aquest costum ha esdevingut un dret, el qual, a més, havia estat refermat pel concili de Trento i per alguns reis espanyols.

L'església parroquial de Sant Miquel

Un cas singular és el de les esglésies de monestir, que podem resseguir a través de l'església de Sant Miquel d'Amer, que tot i ser relativament separada del monestir de Santa Maria (per una muralla i una sèrie de carrers i cases), en depenia i estava sota el control estricte i atent de l'abat i dels monjos. En ser l'església parroquial de la vila d'Amer, disposava del seu rector i d'un capellà major, a més dels seus beneficiats. Precisament, en la visita de Jaume Caçador de 1588, es parla d'un pretèrit

16. ADG, P-94, monestir d'Amer, 1634, p. 53r-54v.

17. ADG, P-104, monestir d'Amer, 1671, p. 95v.

instrument o concòrdia entre el rector i el capellà major. Disposava d'un almoïna, dita del "Corto" (o "Cortó"), que afectava tota la vila i era administrada per la seva obra. A mitjans segle XVII existí un mestre d'ensenyança que era pagat d'aquesta almoïna amb trenta lliures i que desaparegué amb la seva destrucció el 1657.

L'obra parroquial i els bacins estaven en condicions similars a la resta de la diòcesi: l'ocupació dels seus càrrecs es convertí en quelcom problemàtic, feixuc i difícil de suportar. El 1634, per exemple, el bisbe manà a Miquel Cabajeu, teixidor de lli de la vila d'Amer, que acceptés el càrrec d'administrador del ciri dels forasters dins l'església del monestir. La no acceptació era penada amb l'excomunicació o l'entredit personal. A manera de resum, una *mandata* de l'església de Sant Miquel, el 1637, fa referència a tots aquests problemes: "per quant visitant la present isglésia de Sant Miquel ha vist com se continúan los reparos d'ella y li consta que per aplicada de aquells lo senyor bisbe de Gerona amb son decret particular ha applicats per temps de vint anys la venda dels ciris dels estrangers y jovent de dita isglésia y en la cobransa de aquella y en lo acudir amb ella al mestra de casas que fa y continua dita fàbrica. Per tant mana als pabordes de dits ciris que vuy són y per temps seran que per lo espay de dits vint anys fassan procura bastant a Salisi Casanoves, mestra de casas y que de present fa dita fàbrica per a poder cobrar ditas rendas corrent per son compta la cobransa de aquella a pena de entredit personal en la qual incorregan sens atena monició y se mana al rector en cas de contrafahir exente dit entredit a pena de deu lliures applicadores a arbitre de sa senyoria Rvma. Ítem mana a Miquel Bujons i Miquel Ballaster de Amer, pabordes que foren en els anys 1634, 1635 y 1636 del ciri dels forasters, donen compte y rahó del que en los dits tres anys han rebut y administrat y també del que han prestat per dit ciri devant dels pabordes nous de dit ciri, obrers y rector de la dita isglésia a pena de entredit personal en lo qual incorregan si per lo dia de Tots Sants pròxim vinent no han dats dits comptas, lo qual dia passat se mana al rector exempte y guarde dit entredit a pena de sinch lliures barceloneses applicadores a arbitre de senyor bisbe de Girona o dels senyors vicaris generals y oficials y sots la dita pena de entredit mana a tots aquells qui seran elegits en pabordes de alguna administració de la present isglésia accepten en continent en ser elegits y que accapten per la isglésia y fassan la aplega per la vila y parròchia cada hu per la administració com és de consuetut en dita vila".¹⁸ És possible que els diners d'aquests bacins i obra es desviessin per usos profans, no del tot ben vistos pel bisbe: el 1658 "se gastave la renda de aquells en balles proffanas [que] se fèyan en la present vila".¹⁹

El seu tresor no era gens menyspreable, almenys a finals del segle XVI (i suposem que hagués anat en augment): un ordinari, un missal, llibres baptismals, nupcials i de morts, llibres *alfullerium*, un santoral, un *dominale*, un consuetari de vellut antic, un calze de plata amb la seva patena, una creu de plata pulcra, dos donapaus de

18. ADG, P-96, Sant Miquel d'Amer, 1637, p. 48r-48v.

19. ADG, P-100, Sant Miquel d'Amer, 1658, p. 243v.

plata, una custòdia de plata feta a manera de sepulcre amb dos àngels i una creu a sobre (n'hi havia una de molt semblant a Sant Feliu de Pallerols o la que s'ha conservat de Sant Esteve de Bas), una diadema de plata amb la imatge de la Verge Maria amb el seu fill, dos vestimentes sacerdotals *ferralia*, tres casulles i albes, unes casulles bones amb brodats d'or, una casulla de *fustani*, diversos mantells per a la imatge de la Verge Maria, ciris pasquals, diferents presentalles i exvots, vuit mantells i diverses estovalles, una capa processional d'estam estampat i vint ciris votius. Aquesta quantitat d'objectes de luxe, donacions i regals, a més de la figura de la Mare de Déu, demostra la importància que degué tenir dins la vila i que era objecte de les atencions i estima dels monjos i feligresos. El monestir degué estar tancat habitualment al culte popular, i s'obria en ocasions especials. Llavors s'havien traslladat algunes imatges a Sant Miquel per ser motiu de molta veneració dins la vila. De fet, disposem de dues imatges de Mare de Déu, una del segle XIII, avui desapareguda (Arxiu Mas, Institut Amatller d'Art Hispànic) i l'altre del segle XVII, avui al Museu d'Art de Girona. Pere de Montcada, en l'única visita que féu el 1621, manà fer un inventari de tota la roba de culte, vestits, joies i ornaments de plata que disposava cada església, del qual se n'ha conservat un de Sant Miquel. Tot i aquesta aparent fastuositat, degué ser una església de dimensions petites, segurament d'una sola nau gòtica, ja que, a part l'altar major, només existia una capella lateral, amb un altar dedicat a Sant Magí.

Les primeres visites després dels enfrontaments militars entre França i Espanya, que es prolongaren del 1640 al 1652, amb el solapament de la revolta catalana, s'iniciaren el gener de 1658, després que la calma tornés al principat. Els allotjaments de les tropes espanyoles, l'entrada dels exèrcits francesos en terres catalanes i la resistència dels miquelets locals tingué efectes nefastos sobre les parròquies, sobretot les més properes a la frontera de França, pel que fa a la seva destrucció, saqueig i aturada de noves edificacions. Fruit de les devastacions militars, l'església de Sant Miquel quedà inservible després de la seva destrucció. S'hi havien resistit els miquelets i francesos davant la pressió de les tropes reials de Felip IV el 1657, les quals, en la seva retirada, la dinamitaren i en destruïren l'hospital, la casa rectoral i part de les dependències abacials i de la seva església.²⁰

El bisbe constatarà personalment que l'església parroquial de Sant Miquel ha estat destruïda. Caldrà recuperar les finances que s'hi generaven i, tal vegada, alçar-la de nou: les rendes dels ciris del jovent i dels estrangers i l'almoina del Corto es desviaren per al pagament de les misses del rector, a raó de tres rals de plata cada una. Inicialment no hi hagué cap intent de reconstrucció, ja que el problema incidia més en la pèrdua d'aquestes rendes durant els anys de guerra, que en la desaparició de l'edifici; al cap i a la fi, aquests ciris i almoina, així com els seus beneficis, podien instal·lar-se en una altra església (que seria la del monestir).

20. MARQUÉS, J. (1970-71), "Amer",..., p. 45.

De tota manera, els bisbes voldran promoure, davant la passivitat de la comunitat vilatana, la reconstrucció de l'edifici de Sant Miquel d'Amer i de l'hospital; Josep Fageda serà el primer en iniciar el procés, el 1663: manarà que es nomenin nous pabordes dels ciris del jovent i estrangers, perquè així cobressin els censals dels respectius bacins.

Un bisbe rere l'altre apostaran per la nova construcció, alhora que anaven sumant un intent frustrat rere l'altre. La desaparició d'una església parroquial podia ser molt traumàtica, pertorbant i insòlita, tant pel rector i els demés clergues, pels parroquians, per les rendes i la seva possible desaparició i oblit, com pel terrible canvi que provocaria en l'organització de la nova vida parroquial de la vila d'Amer, ja que el monestir havia d'assumir noves competències i responsabilitats. Els efectes negatius havien repercutit en els aspectes materials com en els espirituals. Per exemple, la plata i les vestimentes litúrgiques s'havien pogut amagar, i restaven dipositades al monestir, ja que es tractava d'un preciós i valuós tresor (el bisbe Francesc Dou, el 1671, manarà que se'n faci un inventari, per tal d'evitar el perill de perdre's o integrar-se desordenadament dins el monestir). A més, serà el darrer bisbe que intentarà promoure la reconstrucció, sense èxit, quasi bé quinze anys després de la seva desaparició; així és com ho demostra: "Atenent Sa Il·lustríssima Señoria la ruïna de la Iglésia parochial de Sant Miquel, *olim* construïda dins la present vila de Amer, y que és forçós haver-se de redificar aquella: perçò mana als obrers de dita Iglésia que tot lo que procehirà del bací de la Obra de aquella y dels ciris de les devocions de dita Iglésia de Sant Miquel, ho recondescan en una caxa a fi y effecte de reservar-se per la redificació de dita Iglésia, y lo que entrarà en ella fassan assentar en un llibre y que no's puga gastar sinó per coses concernents a dita redificació sots pena de sinch lliuras y en subsidi de excomunicació major. Ítem per quant és estat exposat a sa Señoria que la casa de la Rectoria és dirruhida, o tal que en ella no pot habitar lo rector, y confia de dret que los parochians deuen procurar pròpia habitació al pàrachos: perçò mana als jurats y demés singulars personas de consell de la present vila de Amer, que dins sis mesos pròxims després de la publicació dels presents decrets, acomoden *eo* acomodar fassan la casa de la Rectoria a fi y effecte que lo Rector que vuy és [e] per temps serà puga víurer en ella decentment, o sinó que li paguen arrendament de altre fins y atant que hajan reparada aquella sota pena de sinch lliuras y de excomunicació major".²¹

Per últim caldria preguntar-nos les veritables raons d'aquest fracàs: el fet d'haver sortit d'una guerra i la lenta recuperació posterior, la crisi econòmica i social que se'n generà, els problemes ocasionats per les pestes de 1650 i 1651, amb la conseqüent davallada de població, la migrada economia de l'obra parroquial, etc. Demostració d'aquesta situació deteriorada és la creació de dues almoines de pa

21. ADG, P-104, Sant Miquel d'Amer, 1671, p. 98v.

cuit a Sant Miquel, entre el 1652 i 1660. Suposem que els interessos dels bisbes s'oposaven als de la comunitat de monjos, per exemple, en el canvi de nom d'unes determinades rendes i censos.

L'hospital

Els orígens de l'hospital de la vila cal cercar-lo a la baixa edat mitjana: el 1353 era de recent fundació.²² Aquest hospital és visitat una sola vegada, el 1588. Segons el notari, diu que és administrat pels jurats, està adreçat als malalts i pobres, i s'hi acullen els més necessitats; però com que no es disposa de diners ni se'n reben de cap classe, el bisbe atorga quatre anys d'indulgència per als donants en “reparació dels pobres en la misericòrdia del senyor Jesucrist i la Verge i els apòstols Pau i Pere”.²³ Sabem que funcionà bonament almenys fins a mitjans segle XVII, moment que fou destruït. El bisbe Fageda intentarà refer-lo de nou, el 1663, emprant el patrimoni que havia acumulat fruit de donacions i llegats, per això “mana a dits jurats y al rector de la dita isglésia que dins dit termini de quinse dies fassin nominació de administradors o administrador del Hospital dels Pobres de la present vila, qui amb gran cuydado apleguen per dit Hospital a ffi de redificar-lo per lo qual ara per las horas dóna sa Il·lustríssima facultat y llicència als dits administradors que si per dita redificació menester serà pugan y los sie lícit empenyà's las fexas o campets que són de dit Hospital, no emperò vendre del tot y dita nominació mana en dit termini fer sots la dita pena de 3 lliures a llochs pios aplicadores y de entredit personal, lo qual axí mateix passat dit termini observe lo rector en cas de contrafacció sota la dita pena de 3 lliures”.²⁴ No sembla, però, que reexís en els seus propòsits, si més no a curt termini.

22. RAVENTÓS, Jacint i MARQUÉS, Josep M. (2001), *Història dels Hospitals de Catalunya. Els hospitals de les comarques de Girona*, vol. II, Hacer Editorial, Barcelona, p. 22 i 23.

23. ADG, P-71, Sant Miquel d'Amer, 1588, p. 262v.

24. ADG, P-101, Sant Miquel d'Amer, 1663, p. 542r-v.

